

OLVASÓLÁMPA

LÁTOM AZ ÉLETEM NEM IGEN GYÖNYÖRŰ

A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764¹

A székely határőrség szervezése a nép ellenállása miatt Madéfalván méészárlásba torkollott. A SICULICIDIUM kronosztichon arra az 1764. január 7-i tragikus napra emlékeztet bennünket, amikor Caratto ezredes bekerítette a falut, lövetni kezdte ágyúkkal, majd katonái a menekülő embereket lekaszabolták, a házakat felgyújtották, a falu egy részét felégették. Ellenállni aligha lehetett... Egy korabeli feljegyzés szerint: „a csapatok hajnali három órakor megindultak, körülfogták Madéfalvát, amelyben a nép ittasan álmát aludta. Még hajnalhasadás előtt elkezdődött a falu ágyúzása. A nép felriadt, nem tudta hova, merre legyen. Egy részük Udvarhelyre, mások a hegyek felé, mások Taplocára akartak menekülni. Az elsők szembetalálkoztak a gyalogsággal és azok tüzével, akik Udvarhely felé menekültek s az Olton akartak átkelni, a jég vékonysága miatt ott fulladtak meg, a többiek a német vértesekkel találták szembe magukat. Végül a gyalogság mindkét oldalról tüzelve benyomult a falu közepébe, ahol az összegyűlt népet megölték vagy elfogták. Nem is egy óra alatt mindennek vége volt.”

A halottak pontos számát nehéz megállapítani, mert a források adatai eltérnek egymástól: egyesek 200-300, mások 500 főről adnak hírt, s ezek csak a méészárlás helyszínén meghaltak számát jelentik, de sokan haltak bele később a sérüléseikbe. Feljegyezték, hogy „a be nem fogottak és hazariasztottak közül Madéfalvánál kapott sebeibe minden nap meghalt egy néhány ember, s e különben is közel fekvő falvakban a halotti harangkongatás mindenfelől felhangzott, s olyanná lett a csiki völgy, mint a halál völgye”.

Még abban a hónapban, január végén, Mária Terézia parancsot adott ki egy bűnvizsgáló bizottság megalakítására, eleve halálosztogató ítélezést sugalmazva, de nem a megtorlás végrehajtói, hanem az azt túlélő székelyek ellen. A befogottak és a megidézettek száma megközelítette a százat.

---

1 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal (Székely Könyvtár 81.)

A bizottság katonákból és polgári személyekből állt. Az előbbieken négyen, az utóbbiak hárman voltak. A főkormányshék a német nyelvű protocollum mellett igényelte a magyar jegyzőkönyv készítését is. Ezt vezette kemény munkával a medgyesi születésű Michael Conrad von Heidendorf.

Jelen kötetünkben a bűnfenyítő bizottság elé állított „rebellisek” tanúkihallgatási jegyzőkönyvét ismerheti meg az olvasó. A jegyzőkönyv vezetőjének hagyatékából előkerülő protocollum közrebocsátását Imreh István kiváló történésznek köszönhetjük, aki bevezető tanulmány, jegyzetekkel, magyarázatokkal, szójegyzékkel ellátva tette közzé a dokumentumot.

A bevezető tanulmányában részletesen bemutatja a történelmi előzményeket, megismerhetjük a Habsburg Birodalom központosítási, egységesítési törekvéseit, egy sajátos katonai övezet kialakítását célzó rendeleteit, az erdélyi határország szervezésének kérdéseit, külön tárgyalja ennek szakaszait, a román ezredeket, a népi ellenállásba ütköző székelyföldi szervezést. A történész az előzmények szűkebb és tágabb összefüggéseire is rávilágít, s ezáltal jobban megérthetjük, hogyan is kerülhetett sor a székelyek ellenállását végül megtörő vérengzésre.

Ezen ismeretek birtokában felvetődhet bennünk a kérdés: milyen újdonságokkal szolgálhat magának a jegyzőkönyvnek a szövege, miért lenne érdemes elolvasni ezt a több száz oldalas, latin és szakkifejezésekben is bővelkedő protocollumot. Ugyanazok a kérdések ismétlődnek, ugyanazt a történetet mesélik el többször egymás után. Mégis érdemes. Érdemes, mert megtudhatjuk belőle, hogy a kollektív jogaihoz és szabadságához ragaszkodó, fegyverhagyományokat őrző szabad székelyek az ellenállás milyen békés formáival kísérleteztek a vérengzést megelőző hónapokban: protestáltak szóban, instanciát fogalmaztak, előterjesztést írtak, népgyűléseket szerveztek. Nyomon követhetjük őket az erdőre menésben, láthatjuk, hogyan alakul ki az erdei közösség, hallhatjuk Zöld Péter és Beke István páterek útmutatásait, tanácsait, tanúi lehetünk mi is a közös eskü letételének.

A jegyzőkönyv olvasása során, a válaszok háttéréből a tanúságtevők halványabb-erősebb jellemrajzai is kibomlanak. Vannak ravaszkodók, szerepjátósok, megalkuvók, és vannak vakmerőbbek. Ez utóbbiakat a „nép nagyjai” néven emlegetik, akik az események sodrásában szinte

észrevétlenül váltak a közösségeik elöljáróivá. A szerepvállalásra elkötelezett 42 elöljáró magasabb fokú iskolázottságú, közülük 11 latin nyelvismerettel rendelkező szabad paraszt volt. A bünyfenyítők rostáján végül fennmaradó négy elítélt mindenike deákos ember, ők fogalmazták a kérvényeket, a protestációt, ők olvasták fel az értesítő leveleket, ők magyarázták a rendelkezéseket, a hivatalos írásokat.

Válaszaik, ellenállásuk bizonyosságul szolgálnak arra, hogy hogyan állták ki ezt a jellempróbát. Kollektív emlékezetünk nem tartja számon őket, de megérdemlik, hogy név szerint megemlítsük őket: szentmiklósi Ferencz Antal, menasági Mihály Jakab, szentkirályi Lestyán Miklós, vacsárcsi Bíró István.

A taplocai jegyzőkönyv lapjairól az is kiderül számunkra, hogy a nemesség magatartása a határőrségállítással szemben nem volt egységes. Többségük a válságos napokban visszahúzódott, nem tett semmit, de ellenezte a határőrség erőszakos megszervezését. A központi hatalom reménykedett, hogy a felállított bizottság talál okot és ürügyet a nemesi tradicionalizmus megtörésére, de csalódnuk kellett, mert semmi számottevő vétket nem lehetett rájuk bizonyítani.

Végül a bizottság az ellenálló székelyek képviselőit és a papokat minősíti főbűnösöknek. Az utóbbiak az egyházi szervezetük ítélkező fóruma elé kerülnek, a nép nagyjaiként számon tartott Ferencz Antalt, Mihály Jakabot, Lestyán Miklóst és Bíró Istvánt két év szabadságvesztésre ítélik.

1765 májusában az újonnan kinevezett erdélyi katonai főparancsnok, Hadik András nem kívánta folytatni a buccowi irányvonalat, sürgette a hosszadalmas vizsgálatok befejezését, azt tanácsolta, hogy ne termeljenek újabb áldozatokat, ne növeljék a székelyföldi társadalmi feszültséget. Azt javasolta öfelségének, hogy mivel semmi végzetes bűn ki nem jött, adjon minden megvádoltnak amnesztiát és gráciát. Hadik András neve szorosan összefonódott a bukovinai székelyek történelmével, hiszen az ő közbenjárására telepítették a Moldvában bujkáló menekült székelyeket Bukovinába, ahol 5 falut alapítottak, s kettőt közülük: Hadikfalvát és Andrásfalvát róla is nevezték el.

A Moldvába kibujdosott székelyekre vonatkozóan elég sok adalékot találunk a jegyzőkönyvben, főleg Zöld Péter édesapja és testvére, valamint Zöld Mátyás tanúvallomásaiban. Megtudhatjuk, hogy körülbelül 100-an Mojnesten telepedtek le egy Körpenczi nevű bojár birtó-

kára, ahol a csíkrákosi György Deák Jánost tették bírónak. De mentek beljebb is, egy Piatra nevű vásáros helyre. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a menekültek csoportjai viszonylag nagy területen szóródtak szét, és nemcsak Bukovinában telepedtek le, hanem homogén falvakat is alapítottak (mint például Pusztina, Frumósza, Lészped, Magyarfalu), valamint rátelepedtek régebbi alapítású magyar településekre is, például Klézse, Lujzikalagor, Forrófalva esetében.

1765 júniusában felfüggesztik a tanúvallatásokat és befejezik a vizsgálatot, felosztatják a bünyefnyítő bizottságot, decemberben pedig Mária Terézia általános kegyelemben részesíti a vizsgálatra befogottakat.

Imreh István a perbe fogott székelyek helyett végül az egyik legszebb bukovinai népdal kezdősorát választja főcímmek: *Látom az életem nem igen gyönyörű. (Mirk Szidónia-Kata)*

SZÉKELY ÍRÓK az árnyékos oldalról²

Olaszok, svábok, franciák, osztrákok dolgoznak abban a grafenstadeni vasgyárban, az elzászi Strasbourgtól egy köpésre, ahol János, Szabédi László 1935-ös *Műkedvelő napszámos* című novellájának naiv hőse első munkanapját tölti. 2020-ban lengyelek, románok, magyarok stb. dolgoznak azokban az angliai, svédországi, németországi gyárakban, ahol... – no de aktuálpolitizálás helyett inkább olvassunk bele Szabédi novellájába: „Este hat óra volt. Reggel nyolctól déli egyig, déli kettőtől délután hatig dolgozott János. Az összesen kilenc óra. Most aludt. Feketén borult rá a barakk, noha kívül ragyogott az ég. Egy motorbiciklis turistapár – a munka barátai és a munkásosztály rajongói, két marxista – mosolygós arccal vágatott el ugyanamellét a barakk mellett. Megtekinteni óhajtották a grafenstadeni vasgyárat munka után, hogy ne zavarjanak, úgymond, senkit. Pihent a műhely; csak a kohók dolgoztak, és az öntés folyt túlórázó munkások ügyelete mellett. Valaki táplálta vassal és köszénnel az éhes szörnyeteget; János aludt. A két biciklis berobogott a gyárba. Bementek a felügyelőhöz. Mondták, hogy a gyárat akarják megnézni. Körüljárták Franciaországot, és társadalomtudományi szempontból jegyzeteket készítenek. A felügyelő udvariasan válaszolgatott, serényen összeszedte a papírcsomókat a szanaszét lévő székekről, s üléssel kínálta meg a vendége-

---

2 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 82.)

ket. János aludt. Azok kérdéseket tettek fel. (...) A vendégek nem rejtették el megelégedésüket a látottakon, s jókedvűen vettek búcsút a felügyelőtől, aki örömét fejezte ki jöttükön. János aludt. A biciklisek továbbszárguldottak, és maró megjegyzésekkel illették a tőkés termelőrendszert. János aludt.” Megvallom őszintén, engem a hideg is kirázott Szabédi novellájának olvasása közben. Nemcsak azért, mert – lám – mennyire „mai” tud lenni egy 85 évvel ezelőtt keletkezett szöveg; nem is azért, mert dolgoztam én is ilyen naiv Jánosként, aludtam hullafáradtan én is ilyen munkásbarakkban; hanem főleg azért, mert ismerek én is nemegy ilyen „motorbiciklis” (megengedem: jószándékú) „turistapárt” („a munkásosztály rajongóit”), akik jegyzeteket készítenek „társadalomtudományi szempontból” – sajnos, ma már jórészt terepezés nélkül... És igen: kirázhatott volna a hideg amiatt is, hogy ha nincs ez a *SZÉKELY ÍRÓK az árnyékos oldalról* című kötet, valószínűleg soha nem kerül a kezembe Szabédi László említett novellája.

2017-ben jelent meg a Székely Könyvtár sorozatban a *Régi székely írók* című kötet, Egyed Emese válogatásában-szerkesztésében. Az a kötet Hermányi Dienes Józseffel fejeződött be, s már akkor felmerült az ötlet a szerkesztőbizottságban, hogy folytatni kellene a „névsort” olyan székely származású prózaírókkal, akiknek ugyan nem lesz önálló kötetük a sorozatban, de bűn lenne megfeledkezni róluk. Bő két évszázad prózaterméséből kellett válogatni – adódik tehát rögtön a kérdés, hogy lefedi-e ezt a bő két évszázadot alig 11 szerző 11 írása? Nos, a listám eredetileg sokkal hosszabb volt, a kötet terjedelme is a jelenleginek a háromszorosa, néhány szerző pedig több írással is szerepelt azon a listán. Végül maradt a kötetben szereplő 11 szerző, azzal a nem titkolt reménnyel, hogy írásaik alapján az olvasó is betekintést nyerhet két évszázad prózatörténeiseibe.

Egy ilyen rövidke kötetajánlóban nyilván nem lehet kitérni minden egyes szerzőre, néhányukat viszont talán nem lesz érdektelen külön is megemlíteni. Itt van például a csatószegei származású Csató Pál, aki szó szerint behalt a korabeli „kulturharcba”, s akiről Radnóti prózáját olvasgatva szereztem tudomást. „Az első modern magyar novellista” – ahogy Radnóti mondja. És tényleg: Csató Pál szinte Turgenyev módjára rajzol környezetet, ábrázol hősöket, bonyolít konfliktusokat... Szentiváni Mihályt olvasva mintha Szaltikov-Scsedrin *Kormányzósági karcolatok*jába csöppentem volna vissza (íme, hogyan ábrázolja a

reformkor egyik típusát, a „nagy magyar hangú” öregurat: „mindent ó formák szerint mérő, mint férj a keleti nőbabság, mint atya a patriarkális uralkodás, mint földesúr a főköltöttség, mint ember a középkor elveit követő, becses személykéjét csalhatatlannak s minden dologban középpontnak vélő (...), önkényének korlátlan hódolást vagy hízelgést váró, de másnak semmi szabadságot nem engedő, jóindulatból többnyire rosszat csináló (...), saját hibájáért mást emésztő, kicsinységekben finnyás, valódi kényelemnek ellenzője, nagy garral keveset végző, zord jókedvében – még inkább, mint haragjában – darabos, de bajban segélyre kész ember”)... Kacsó Sándor *Úrnapja* című „riportnovelláját” (Márton Áron püspök miatt) elfogultan szeretem, Varró Ilona női „fétisimádata” *A hollandi dobozban* meg egész egyszerűen lenyűgöz!

Természetesen fáj a szívem a kimaradók miatt: a lövétei Ladó Lajost például – akinek *„Kicsi erdőőr” feljegyzéseiből* című rövid önéletírása egyfajta mintául szolgált Tamási Ábel *a rengetegben-jéhez* – feltétlenül szerepeltetni akartam (azt viszont eldöntöttem, hogy ha ki is marad ebből az antológiából, az őáltala szerkesztett, rapszodikus megjelenésű *Székely Alkalmazottak Lapját* alaposan át fogom nyá lazni); sajnálom a székely „stand up” klasszikusát, Szini Lajost is... – remélem ugyanakkor, hogy a Nyikó, a Küküllők, a Maros vagy éppen a Feketeügy vize a maga „prózájával” még így, a kimaradók ellenére is beszívárog ebbe az antológiába. (*Lövétei Lázár László*)

PAÁL ÁRPÁD: VÁLOGATOTT ÍRÁSOK³

Paál Árpád (1880–1944) a romániai magyarság politikai és kulturális életére nagy hatással bíró személyiség volt. A pártpolitikai vezető szerepén túl, a korabeli közvéleményt orientáló napilapok (*Keleti Újság*, majd az *Erdélyi/Magyar Lapok*) szerkesztője és közírója, mai fogalmaink szerint véleményvezér és referenciapont. Mint a *Kiáltó Szó* (1921) egyik társszerzőjét mindenki ismeri, aki az erdélyi magyarság korabeli történelmével foglalkozik. Paál óriási életművéből (csak az újságcikkei száma meghaladja az ezret, a tízes évektől haláláig vezetett naplója is több mint ezer oldal) nagyon kevés lett újra kiadva. Munkásságának publicisztikai oldala ismeretlen a nagyközönség számára. Ezt a hiányosságot kívánja kötetünk pótolni. A közölt cikkek könnyebb értelme-

3 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 83.)

zése érdekében előbb Paál Árpád életpályáját vázoljuk, majd bemutatjuk gondolkodásának különböző korszakait, és körülírjuk az életmű kulcsfogalmait, illetve az ehhez kapcsolódó válogatás szempontjait.

Életpálya

Paál Árpád Brassóban született 1880. október 16-án. Miután középiskoláit ugyanott, valamint Kolozsváron és Székelyudvarhelyen 1898-ban befejezte, Kecskeméten jogtudományt tanult. 1903-ban, illetve 1905-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen államtudományi és jogtudományi doktorátust szerzett. Már egyetemi tanulmányai alatt rendszeresen publikált közigazgatási és bölcséleti kérdésekről. 1908-tól Székelyudvarhelyen vármegyei közjegyző, 1916 őszén ő szervezte meg a lakosság és a közigazgatás román betörés előli menekülését a Tiszántúlra. Megyeszerte közismert lesz és egyre érzékenyebb a szociális kérdések, a közigazgatási visszaélések iránt. A Tisza István vezette Munkapárt helyett a Függetlenségiakkal tart, az Erdélyi Szövetség regionalista (ótranszilvanista) nézeteit is magáévá teszi. 1918 őszén Udvarhely vármegye alispánja lett. A november 2-án megalakult székelyudvarhelyi Székely Nemzeti Tanács elnökévé választotta. Noha december 6-án Székelyudvarhelyre román csapatok vonultak be, ő 1919. január 9-én feleskette a vármegye hivatalnokait a Károlyi-kormányra, és közben a Székelyföld külön entitásként való elismeréséért szervezkedett. Ezért a román megszálló csapatok letartóztatták. Fogsága alatt megírta az *Emlékirat a semleges, független székely államról* című tervezetét, amely az addigi székelyföldi autonómiaötlemekek legrészletesebb megfogalmazása. Miután hosszas meghurcoltatás után a román katonai hadbíróóság felmentette, április 20-án Paál visszatérhetett Székelyudvarhelyre. Ott az általa is szervezett és az erdélyi tisztviselői kart Magyarországgal összekötő *Szellemi Front* elnevezésű, a passzív ellenállást propagáló mozgalomban vállalt vezető szerepet. Ezért a román prefektus a városból kitiltotta, és Kolozsvárt tette meg kényszerlakhelyéül. A trianoni békeszerződés aláírása, vagyis Erdély Romániához való csatolása után Paál felismerte, hogy a tétlen kivárási hiábavaló, miközben formálódik az új román politikai rendszer. A *Keleti Újság* munkatársaként, a *Napkelet* folyóirat számára írt tanulmányaiban, a Magyar Szövetség egyik szervezőjeként Erdélyt járva a politikai aktivitást, az elszakított magyarság politikai és

társadalmi önszerveződését propagálta. A Kós Károllyal és Zágoni Istvánnal szövetkezve írt *Kiáltó Szó* politikai röpiratban – cáfolva az 1848 utáni passzivizmusra való hivatkozást – a nemzeti közösség megszervezését tematizálta. A Magyar Szövetség betiltása után a Kós Károly fémjelezte Magyar Néppárthoz csatlakozott, amely a kisebbséggé lett erdélyi magyarság minél szélesebb körű és demokratikus megszervezésére helyezte a hangsúlyt a Magyar Nemzeti Szövetség és az egyházak egység- és stabilitásigényével szemben. A két párt egyesülése után Paál meghatározó politikusa lett az 1922. december 28-án létrejött romániai Országos Magyar Pártnak (OMP). A *Keleti Újság* vezércikkírójaként szociálisan érzékeny polgári radikalizmust képviselve értelmezte folyamatosan a bukaresti, erdélyi és budapesti politikai változásokat. Miután 1925-re lapja elvesztette politikai függetlenségét, fiatal székely újságíró kollégáival átvette a kolozsvári *Újság* című lapot. Ezt anyagi okokból előbb az OMP-nek bocsátotta rendelkezésére, majd 1927-ben megszüntette, miután a párt hivatalos napilapja a *Keleti Újság* lett. 1927–1931 között az OMP képviselője volt a bukaresti parlamentben, 1929-ben a párt kolozsvári szervezete elnökévé választotta. Mindközben széleskörű újságírói és előadói tevékenységet végzett, részt vett új szervezetek alapításában (Erdélyi Szépműves Céh). Az OMP felkérésére 1931 nyarán dolgozta ki székely kulturális autonómia tervzetét. 1931 őszén alapító főszerkesztője lett a nagyváradi *Erdélyi Lapoknak*, melyet 1944. szeptember 14-ig, Nagyváradon bekövetkezett haláláig hivatalosan betöltött. Az 1930-as években Paál továbbra is az OMP egyik meghatározó egyénisége volt, aki az Elnöki Tanács tagjaként és főszerkesztő/közíróként egyik alakítója volt az erdélyi magyarság politikai arculatának. Széleskörű levelezésével (Gyárfás Elemér, Bethlen György) úgyszintén hatott a kisebbség vezető politikusaira. Részt vett és markánsan megfogalmazta véleményét a különböző közéleti vitákban (Makkai Sándor: *Nem lehet*), figyelemmel kísérte és támogatta a fiatalok különböző szervezkedéseit (*Erdélyi Fiatalok*, Vársárhelyi Találkozó). 1940 októberében, a második bécsi döntés után behívott képviselőként a magyar országgyűlésben az Erdélyi Párt frakciójának tagja, s mint ilyen több témában a párt szónokája. Élete utolsó másfél-két éve betegeskedéssel telt el, szívinfarktuszban halt meg Nagyvárad egyik bombázása után.

Vált(oz)ások, törésvonalak, korszakok

Paál életpályáját öt nagy korszakra oszthatjuk: 1908–1918 között a magyar állam megyei tisztviselője, 1919–1926/27 között polgári radikális indítású kisebbségpolitikus, közíró és publicista, 1927–1931 között pártpolitikus és publicista, 1932–1940 között egy katolikus irányzatot képviselő napilap főszerkesztője és az OMP jobbszárnyának meghatározó személyisége, míg 1940 után a kisebbségből újból többségivé vált erdélyi magyar politikusok egyike, az Erdélyi Párt színeiben országgyűlési képviselő. Paál esetében 1908–1918 között a magyar állam köztisztviselőjeként egy felfele ívelő karriert látunk. E pályafutás tört ketté a magyar állam szétesésével, amelynek fennmaradását Paál következetesen támogatta, pl. a köztisztviselők felesketésével, ugyanakkor az erdélyi, de különösen a székelyföldi regionális sajátosságok intézményesítésének híve lett még 1918 előtt. 1920 után a politikai aktivizmus szószólója az új állam politikai rendszerén belül, és az új állam épp alakuló jogrendszerének igénybevételével kívánta elérni a magyarság igényeinek kielégítését. Ehhez pedig egy minél erősebb politikai képviselőre volt szükség. Épp ezért az OMP-n belül a minél szélesebb alapokon történő politizálást, a munkásrétegek érdekeinek védelmét, a magyarajkú zsidók bevonását és a politikai nyitást is támogatta a román pártok felé. Politikai nézeteit tekintve Paál a húszas évek elején a Jászi Oszkár vezette polgári radikálisokhoz állt közel, és hitt a demokrata román erőkkel való eredményes politizálásban. E reményeitől Paálnak az 1920-as évek közepétől mindinkább búcsút kellett vennie. A bukaresti parlament kisebbségellenes törvényei, az erdélyi zsidóság egy részének a Zsidó Pártra való szavazása, a kisebbségi blokk (1927/28) eredménytelensége, majd a Nemzeti Pártszövetség sikertelen közigazgatási decentralizációja nyilvánvalóvá tették számára, hogy a kisebbségi magyarság, s főleg a székelység csakis önmagára számíthat. Ügyeit önmagának kell intéznie, anélkül, hogy abba ahhoz nem értő, a bukaresti központból kiküldött vagy betelepített személyek beleszólnának. 1927 utáni cikkei lényege az „Otthon-haza” fogalom önkormányzati tartalmának kidolgozása, az új államban való integráltság és otthonosság mint elvárás számonkérése és közösségi célként való meghatározása volt. Nála és másoknál is (pl. Gyallay Papp Domokos, Jancsó Béla, Makkai Sándor, Sulyok István) ekkor jelenik

meg tudatosan, a román etnopolitikai rendszer marginalizációs törekvéseivel szemben, az etnikai összezárkozás révén a nemzetkisebbségi (párhuzamos) társadalom eszméje. Ennek következménye a folyamatos határtermelés („mi” és „ők” állandó szempontja) és a változó alkukhelyzetek helyett a közösségi egyenrangúság intézményesítésének (az autonómia) követelése. Ezek döntő évek Paál lassú radikalizálódása szempontjából. Ugyanis ekkor kerül előtérbe egyrészt a román belpolitikai válság, a „Tíz év Romániában”-tudat csaldódottsága, az 1929 utáni gazdasági válság következményei, másrészt külpolitikailag Német- és Olaszország (befolyásának) megerősödésével, a határok revíziójának kérdése. 1932-től Paál a korabeli katolikus és keresztényszocialista offenzíva részeként alapított *Erdélyi Lapokat* főszerkeszti. A román kisebbségellenes politikával szemben a cenzúra korlátozta kritikán túl, a nemzetközi viszonyok megváltozásának bemutatásával, a kisebbségi magyar pozíciók megvédeése melletti érveléssel, a revíziónak a magyar közvéleményben a reményből a hitté való átalakulását erősítette. Nemzetfogalmába ekkor a zsidók már nemigen fértek bele, a nép és népiség váltak kulcsfogalmaivá. Külpolitikailag korán kimondta, hogy az erdélyi magyarság a Harmadik Birodalomtól várhatja el az anyaországhoz való visszatérését. Vezércikkei a keresztényszociális hivatásrendiség felé mutattak. (A lapnál a nemzetiszocialista ideológiát főleg Sulyok István terjesztette.) Az 1940 utáni években Paál új nemzetiség- és magyarságpolitikai helyzetben politizált. Több megnyilatkozása egy olyan etnocentrista politizálást tükröz, amelyben kulcskérdés az erdélyi magyar szupremácia mielőbbi megteremtése. Erre példa az Erdélyi Értekezleten (1940. október) elhangzott érvelése arról, hogy az észak-erdélyi magyar fiatalok ne tanuljanak románul; vagy a harmadik zsidótörvény megszavazása, még akkor is, ha épp Paál módosító javaslata enyhítette is annak szigorát, ugyanakkor a visszatérés utáni közigazgatási centralizáció kritikusa volt.

Otthonosság, székelység, önkormányzat

Jelentőségét tekintve Paál Árpád gondolkodásának középpontjában az *otthon*, illetve *otthon-haza* fogalom áll, annak különböző rokonértelmű variánsaival („otthontáj”, „otthonterület”, szülőföld stb.). Ez a fogalom – másokkal együtt, pl. „a súly alatt a pálma” metaforával – a kisebbségi közösségek kollektív azonosságtudatának folyamatosan új-

ragondolt elemévé vált. Hiszen ennek révén lehet megragadni azt a közelséget, intimitást, amelyet az adott szülőföldről (tájhoz) való kötődés biztosít: a „valahol otthon vagyok” / „valakinek fontos vagyok” érzését, az adott intenzív közösségi élethez való csatlakozás igényét. Ezekből levezethető, illetve ezekkel összekapcsolható Paál több, más fontos fogalma is. A társadalom legkisebb sejtjéből, a családból kiindulva Paál a kisebbséget egy különálló területi egységgel kötötte össze, amelyen az illető kisebbség területjoggal lenne felruházva. Ez arra hivatott, hogy megakadályozza a kisebbségi területnek az ország többsége általi eluralását, elnemzetietlenítését, és biztosítaná a kisebbség nyelvi, kulturális fennmaradását. *Család, lokalitás* és ezek intézményességéből kinövő *népceport elitek*, akik az otthonterületet intézményesíteni és működtetni tudják. A helyi önkormányzat, a kulturális autonómia mind a *kisebbségi személyek gazdasági boldogulásához* járulnának hozzá, amely szempont Paál számára a világválság idején lett mindennél fontosabb. Ez az „otthon-haza” földrajzilag elsősorban a többségében székelyek által lakott területre vonatkozott. Paál székely származására egész életében büszke volt. A Románia által aláírt kisebbségi szerződésben említett székely egyházi és kulturális autonómia számára mindvégig hivatkozási alap. Mind a többségi nacionalizmus, mind a kisebbségen belül jelentkező türelmetlenségek ellen hadakozik, amikor a székelyek különállását hangoztatja. A székely és a magyar érdekek nála egybekapcsolódnak, hiszen a székelység népességtöbblete a magyarság fenntartását is biztosítja Erdély más részeiben. A különbség a kettő közt Paálnál különben is csak nagyságrendbeli, noha fontos. Ellenben ami a magyarságnak érdeke, az a székelységé is, és ez fordítva is érvényes. Paál szerint mind a kulturális autonómiából, mind az otthoni területjogából levezetett földrajzi-gazdasági adottságok (erdők, só, ásványvíz) kiaknázása az erdélyi összmagyarság előnyére válhat. Az *önkormányzatiság* szintén szerzőnk egyik kulcsfogalma. Az *önkormányzati alapokon működő közigazgatás* modellje a román nemzeti egységesítés elleni küzdelem varázsszava. A lokális gazdasági fejlődés záloga, a szülőföld iránti szeretet megnyilvánulása, valamint a helyi nyelv védelme valósulhat meg abban az önkormányzatiságban, amelyet Paál cikkek sokaságában követelt.

Válogatásunk Paál publicisztikai cikkeiből meghívás a hatalmas életművel való ismerkedésre. A szövegeket az eredeti stílusfordulatokat

és sajátos kifejezéseket megőrizve közöljük. Csak magánhangzókat és toldalékokat javítottunk a jobb megértés érdekében. Célunk közírói munkásságának felmutatása volt a már számbavett kulcsfogalmakhoz kapcsolódó írásokkal. A politikai aktivitás tekintetében számon kérheti az olvasó, hogy a harmincas évekből miért nem közöltünk az első évekhez hasonló cikkeket. Nos azért, mert akkor a *Magyar Lapok*ban már sokkal inkább világnézeti kérdésekkel foglalkoztak az általa jegyzett vezércikkek. Ebből a válogatásunk utolsó blokkjában közlünk fontos írásokat. Három tanulmány áttekintő voltuk miatt került be a kötetbe, ezek folyamatokat ragadnak meg: a Katolikus Státus ügyét, a két világháború közti erdélyi közigazgatási rendszereket és a székelyföldi életlehetőségek beszűkülését. A Paál Árpád számára lényeges témákat, a két világháború közti időszak fontos problémáival foglalkozó írásokat válogattunk ki, amelyek a mai olvasó számára is fontosak lehetnek. (Bárdi Nándor – Horváth Sz. Ferenc)

SZÉKELY JÁNOS: HÁROM DRÁMA⁴

A *Látó* 1990/6-os számában, rögtön a *Mórok* című „történelmi esszé” után olvasható Visky András beszélgetése Székely Jánossal, amelyben a költő, drámaíró, filozófus Székely János az alábbi – számomra nagyon elgondolkodtató – megállapítást teszi a *Caligula helytartójáról*: „Petroniusban van annyi éleslátás, hogy belátja a másik öntörvényű igazát. (...) Barakiás is betekint Petroniusba. Valamiről ő is meggyőződik, nem merev és egyazon az álláspontja végig. (...) Tehát mind a ketten meggyőzik egymást, és ezért nem hiszem én, hogy ez a munkám érvényes. Mert ez egy *valódi* vitát tartalmaz, ahol mindkét fél meggyőzi a másikat, és így a vita eredményre vezet, holott a viták, amelyeknek én életemben tanúja voltam, az mind másfajta volt. Beszélnek el egymás füle mellett, mindenki mondja a magáét, és legfeljebb kompromisszum jöhet létre, de sohasem megértés és meggyőzés. Nem érvényes, mert irreális premisszára épül, hogy ember embert meg tud győzni. Nem tud. Mindenkiből ömlik az ő érdekének és önigazolásának elmélete, és semmi módon nem győzhető meg.”

Mondom, számomra nagyon meglepő és elgondolkodtató ez a megállapítás, már csak azért is, mert én éppen az érvényességük miatt

---

4 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 84.)

választottam ebbe a kötetbe a vallási és etnikai konfliktusokat alaposan kiveséző három drámát: „Hatalom és kisebbségek egymásnak feszüléséről kevesen beszéltek érvényesebben nálunkfelé – hümmögtem magamban –, mint Székely János a *Caligula helytartójában*, a *Protestánsokban* vagy éppen a *Mórokban*.”

Kinek volt/van igaza? Ha csak a „történelmi tényekre” hagyatkozunk, akkor természetesen Székely Jánosnak: 1990. március 10-én volt a *Caligula helytartója* kolozsvári bemutatója Tompa Gábor rendezésében, tíz nappal később pedig már polgárháborús állapotok voltak Marosvásárhelyen! (Érettségi előtt álló diákként én Székelyudvarhelyen láttam az előadást, még ma is emlékszem Boér Ferenc és Csiky András alakítására Petronius, illetve Barakiás szerepében.) Nesze neked egymás meggyőzése! Hétköznapok ritkán adtak frappánsabb választ egy irodalmi műre, mint éppen 1990 márciusában!

És én mégis azt mondom, hogy igenis érvényesek (még ma is) Székely János itt olvasható drámái – ha másképp nem, akkor „az eszmény által, amelyet kitűznek”. Hinni akarom, hogy nemcsak egymás füle melletti elbeszélés van, hanem lehetséges *valódi* vita is, ahol a felek meggyőzik egymást. Persze, ez a valódi vita se a *Protestánsokban*, se a *Mórokban* nem jön össze. Pedig milyen „szépen” érvel például a *Protestánsokban* az egységes európai vallás mellett Charnay, a francia katolikus hitvédelmi misszió (inkvizíció) elnöke: a protestánsok kérdésére, hogy ti. mi által lenne képes az egységes európai vallás (a zsidó-keresztény hagyomány) világhóvásszá tenni Európát, íme, mit válaszol:

*„Egyszerűen a tanítása által.
Az eszmény által, amelyet kitűz,
Hogy ez a jó, így cselekedjete.
Tudom én, uram, hogy parancsait
Még soha senki sem tartotta meg:
Azért eszmény, mert nem lehet valóság.
De mégis hat, de mégis dolgozik,
Ha másutt nem, hát tetteink alatt,
Ha másban nem, tehát a büntudatban...”*

Hát igen. Micsoda megmosolyogtató sorok! – mondhatjuk minderre mi, cinikus, mindenből kiábrándult maiak. Pedig – a fene egye meg!

– igenis szükségünk volna, legalább néha-néha, erre a nyavalyás büntudatra!...

Vajon Lessing *Bölcs Náthán* című drámáját is megmosolyogták-e a 18. század végének mindenből kiábrándult cinikusai? (Mint tudjuk, ennek a drámának a végén újra és újra összeölelkezik muszlim szultán, keresztes lovag és zsidó bölc.) Vagy ők is azt mondták, hogy igenis szükség van, legalább néha-néha, erre a nyavalyás „idealizmusra”? Ötletlen és korszerűtlen gyártmányokat állított volna elő Székely János „illusztratív” történelmi drámáiban – ahogy maga a szerző mondja a *Mórokhoz* írt MENTSÉG-ben? Hogy mennyire korszerűek, azt nem tudom, de hogy a bennük tárgyalt problémák – sajnos – nagyon is időszerűek, abban egészen biztos vagyok. És így, legalábbis számomra, természetesen még mindig érvényesek. Még a *Caligula helytartója* is... (Lövétei Lázár László)

*EGYED PÉTER: VÁLOGATOTT VERSEK*⁵

(Ugrik a kép. Egyed Péterről)

Bálványos, a kilencvenes évek elején, megyünk a betonúton, a hadászati úton, mondja Péter, megyünk gombászni, rókagomba, özláb-gomba, keserű-, megyünk a hegyen, a kúpszerű hegyen, megyünk, mászunk ki a romhoz, a romfal még megmaradt részéhez, ugrik a kép, megyünk a tóhoz, ott vannak éppen a pesti barátai, lelkesek vagyunk, hiszen új világ jön, új folyóirat, minden változik, egyikük, a szerkesztő átússza a tavat, a többiek napoznak a parton, pattan ki az egészségtől, fiatal volt, tele életerővel, ugrik a kép, a szokásos nyári, bálványosi két-három hetét tölti, általában egyedül, még a beépítetlen Ibolya-forrás környéki nyaralóban, idős, ismerős bácsi nyaralójában, viszem a báránycombot, viszem a borokat neki, ülünk, beszélgetünk, a borról egy szó sem, elteszi, én vissza stoppal, ugrik a kép, éjjel Kolozsvár, tíz is elmúlt, változó világ, megyünk hazafelé, de nem a kilencedik emelet, hanem a Szamos-part negyedik emelete felé, Sz-ékhez, váratlanul behúz egy hatalmas diófa alá, repülő, mondja, és mutat az ég felé, repülő, mondom én is, bár semmit sem hallok, semmit nem látok, majd amikor elmúlik „a veszély”, indulnánk tovább, de megállít hirtelen, akna, mondja, akna, mondom, és tényleg, ott egy akna a lábunk előtt, fedővel

---

5 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 85.)

vagy anélkül, nem emlékszem, nem voltam nővel hat hónapja, mondja Sz-éknél, Sz. húzogatja a bajuszát, hümmög, nézi, be vagyunk rúgva, nem baj, jó a Sz. bora, ugrik a kép, vb., nála, a kilencediken, ülök a fekete-fehér tévéje előtt, ő el-eltűnik, kimegy, bejön, megint kimegy, megint bejön, tea, kérdezi, kávé, kérdezi, tea, mondom, jó, eltűnik, fél óra múlva jön, tea, kávé, kérdezi, tea, mondom, megint eltűnik, fél óra múlva jön, tea, kávé, kérdezi ártatlanul, legyen kávé, mert tea már volt, mondom, rendben, mondja, megint félóra, megint jön, megint semmi, tea, kávé, nem kérek semmit, mondom, köszí, ugrik a kép, hazakísér a Donát úti albérletbe, kispénzü diákoknak, nekünk, pénz ad, nem akarom elfogadni, de hajthatatlan, majd megkapom, amikor végeztél, ugrik a kép, nálunk, Kézdin, a szomszédos utcákban kérdez meg valakiket, hogy hol lakom, mindenki ismer mindenkit, mint egy nagy faluban, eligazítják, hátizsák a hátán, Bálványos, mondja szűkszavúan, ahogy különben szokta bizonyos esetekben, a napszemüvegekben, olyankor csak szavak, félszavak, vissza-visszatérő félmondatok jönnek elő, és néz okos szemeivel, boltozatos homlokát látom, szürkülő szakállát, mosolyát, itt van most is, itt, itt, előttem, emberségét látom, tisztességességét, gerincét, ó, hol is ismerkedtünk meg, ugrik a kép elém, Sepsi, nem, Kolozsvár, kiadó, versek, aztán „átad” Bogdánknak, hogy gondját viselje a kezdő írogatónak, jó kezekbe kerülök, azt mondja, így van, mondom én most, aztán Sepsi, amikor hárman is, együtt, valami alkalommal, ugrik a kép, a levelei, lapjai, az a szeretet, ami azokból árad, barát, mondom, igazi barát, számon tart, gondol rád, félt, óv stb., ekkor már barátjának tudhatom magam, tőle tanulom ezt a férfiak közötti bajtársiasságot, ugrik a kép, itt vagyunk megint, illetve ők vannak itt, nagyanyámnál szállásolom el, sétálunk a tetőn, a hóban, előttük járok, jóval előttük, be-bevárom a szerelmeseket, vagy üzenek nekik a hóban, molto vivace, nevet, nevetnek, boldog, jól érzi magát, szórakozásképpen felapritja nagyanyámnak legalább fél ölnyi fáját és berakja szépen, ahogy kell, ahogy kedves Erdővidékén tanulta, a tornác alá, ahogy kell, ahogy tanulta otthon, ugrik a kép, írótalálkozók, az első két nap mindig penge, elképesztő agy, a harmadik napon pedig, amikor már leengedett, a sötét napszemüveges nap, hajnalig tartó éjszaka, a minimális beszéd, az a nézés a szemüveg lencséje mögül, az a mosoly, félmosoly, de ekkor már, akkor még nem tudtuk, beteg volt, nem is engedett senkit a szobájába, vele lakni, azelőtt mindig ketten,

most én sem, nem tudtam akkor, hogy miért, később derült ki csak, borogatnia kellett a kisebzett testét, a rák dugdosta csápjait, ugrik megint a kép, a háznál vagyok, a kertben, tudom, kórházban van, tudom, nincs remény, fel kell hívnom, gyűjtöm az erőt, sokat kell gyűjteni, most már jobban van, mondja, csak egy műtét még, de ne mondjam senkinek, hasi karcíóma, de nem publikus, atyaúristen, jaj, atyaúristen, nem publikus, mondja, ugrik a kép, pár hét múlva, augusztus elején ott állunk a koporsója mellett a Házsongárdban, kitűnő ember volt, nagyszerű költő, filozófus, nagy-nagy koponya, talán a legnagyobb itt, közöttünk, Isten éltesen mint költőt, Isten nyugtasson mint embert, Drága barátom... *(Fekete Vince)*

Jégtenger – hommage C. D. Friedrichnek, 2017